

DOI 10.36074/logos-20.09.2024.033

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕТАФОРИ В ЛЕКСИЧНОМУ СКЛАДІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Кубич Інна¹

1. канд. філол. наук, молодший науковий співробітник відділу слов'янських мов
Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, УКРАЇНА

Анотація. У статті розглянуто лексеми, утворені на основі метафоричного перенесення. З'ясовано поняття слів «неологізм», «метафора», «військовий жаргонізм»; подано механізми й способи словотворення, встановлено закономірності існування, функціонування та використання військових неологізмів-метафор в українській мові як лінгвістичного явища.

Як би сумно не звучало, але наше спілкування, мова та розмови кардинально змінилися у зв'язку із російською збройною агресією. З'явилося багато нових слів, і з'являються надалі, що є невід'ємним процесом і вимагає більш детального лінгвістичного аналізу. Динамічні процеси в мові активізуються особливо в добу політичних та соціально-економічних змін у державі, вони зумовлені життєвими потребами людей, новими умовами суспільної комунікації в умовах військового стану в країні та збереження найціннішого – свого життя. Повномасштабне вторгнення агресора в Україну, призвела до нового потужного процесу – словотворення, особливо у мові військових.

У різний час, коли з'являються нові явища, поняття та предмети, будь-яка жива мова під дією внутрішніх та зовнішніх чинників створює нові слова, терміни чи фрази, що описують навколишню дійсність. У мовознавстві загальноприйнято називати такі слова неологізмами або новотворами.

Загальновідомою є усталена думка, що неологізми можуть зникнути так само швидко, як і з'явилися (залишивши свій слід лише в публікаціях або висловлюваннях), а можуть усталитися в словниковому складі мови й стати загальноживаними в буденному спілкуванні та згодом увійти до складу певного типу словників. Вони стають невіддільною частиною словесності,

набувають мовної норми та уніфікуються.

Мета нашої статті полягає у дослідженні основних причин появи та особливостей функціонування військових метафор у лексичному складі української мови на початку XXI ст.

Завдання:

- проаналізувати парадигму мовних засобів, зокрема лексико-семантичного перенесення, простежити їхню реалізацію в інформаційному просторі в умовах сьогодення України;
- визначити шляхи проникнення неологізмів, лексем-метафор;
- розглянути питання впливу жаргонізмів та експресивних метафор.

Стан розроблення проблематики. Питання, які розглянуто в нашій статті фрагментарно досліджувалися науковцями та були об'єктом активного обговорення різних Інтернет-видань. Все це дає поштовх до розвитку та удосконалення поставлених завдань, оскільки проблема цього питання досить актуальна й залишається багато невивченого матеріалу.

Методологія. Основним для нашого дослідження став метод лінгвістичного аналізу – вивчення історії становлення понять, розкриття семантики, визначення їх місця в понятійному апараті мовців. Метод історичного аналізу – передумови виникнення самого поняття та чинники, які вплинули на це. Метод семантичного аналізу – визначення первинного та вторинного значень лексем. Метод формалізації – відображення змістовного значення у формалізованій мові військових, що «ґрунтується на мисленні й дозволяє відображати основні закономірності й процеси розвитку навколишнього світу в знаковій формі» [2]. Інформаційно-комунікативний метод, зокрема: отримання та відбір інформації, обробка та семантичний аналіз неологізмів тощо.

Поповнення українського лексичного фонду в складі російсько-української війни відбувається кількома шляхами: зміни семантики лексичних одиниць, словотворення та запозичення. Предметом дослідження нашої статті є неологізми, утворені на основі зміни лексичного значення завдяки подібності або схожості з уже відомими та усталеними поняттями в мові. Інновації зумовлені перш за все суспільно-політичними та економічними перетвореннями в країні, пов'язані з переходом до іншого способу мислення, виникненням нових надважливих потреб, відповідних знань тощо. Фактичний матеріал для дослідження взято з Інтернет-джерел (armyinform.com.ua, fakty.com.ua, ukrinform.ua).

Завдяки вторинній номінації, в основі якої лексико-семантичний спосіб словотворення, утворилася низка неологізмів-метафор військової тематики – переважно на основі слів, які вже існували в мові. Наприклад, *таблетка* –

SECTION 14.
PHILOLOGIE ET JOURNALISME

санітарний автомобіль, фургон, мікроавтобус; *лимон* (*лимончик*) – граната; *черепаха* – танк Т-34 та ін. Звукова форма такого твірного слова (мотиватора) залишається незмінною, набувши нового значення, воно стає семантично похідним (мотивованим). Цей тип словотворення, на думку Н. Цісар, «відбувається за такою спрощеною моделлю: позамовний зміст (поняття, що існує в реальній дійсності й потребує назви) – виділення основних ознак поняття – створення дефініції – пошук відповідного мовного матеріалу, який задовольняв би всі потреби номінації й розкривав своїм змістом суть поняття (мотивація) – вмотивований термін» [4].

Сторінки сучасних українськомовних засобів масової інформації ЗМІ рясніють військовою лексикою. Варто відзначити, що новотвори військової теми є топ-темою усіх світових ЗМІ та активно згадуються в текстах про російсько-українську війну, найбільш уживаною є лексика на позначення війни, зброї та військових. Наприклад, нещодавно вийшла стаття про нові українські слова війни в *The Guardian*. Один із авторів Тімоті Снайдер написав статтю в *New York Times* про війну в Україні та поштовх до слововживання, зокрема на слові *рашизм*. Такі жваві обговорення є позитивним моментом для розвитку та популяризації української мови загалом під впливом екстралінгвістичних факторів. Погоджуємося з думкою професора О.А. Стишова, який виділяє серед основних такі: вплив інформатизації; посилення глобалізації, досягнення науково-технічного прогресу; піднесення соціального престижу української мови; відкритість суспільства для міжнародних зв'язків; зміна мовних смаків і моди в сучасній українській лінгвоспільноті; посилення креативних мовних інтенцій українців, активізація мовної гри в масмедіа й в Інтернет-дискурсі [3].

Лексичний фонд української мови поповнюється за рахунок семантичних змін питомих слів, що можна віднести до процесу термінологізації, коли загальноживане слово (словосполучення) набуває нових семантичних значень і переходить до спеціальної мови / термінології. Напр.: *бавовна* – вибух у ворога – на окупованій території України та в росії (за схожістю нагадує купу диму після вибухів біло-сірого забарвлення, що нагадує цвіт волокна текстильного походження); *дискотека* – бойові дії (за схожістю нагадує велике скупчення людей просто неба із застосуванням світлових та димних засобів). На нашу думку, семантична структура загальноживаних слів, з одного боку, є відносно сталою, вона не зазнає раптових змін, з другого боку, за певних умов відбувається процес наповнення слів новими значеннями.

Насправді фактичний матеріал вагомий і досить великий, тому простежимо метафоричні перенесення на декількох групах неологізмів. Серед слів, що отримали нове значення виділяємо такі: *молоко* – простір

навколо мішені; *аборт* – вилучення із ствола міни, що дала осічку; *град* – російська реактивна система залпового вогню; *пиксель* – українська військова форма, забарвлення в стилі ЗСУ; *підсніжники* – осколки від мін, які були витягнуті з тіла; *маслята* – патрони.

З'являються метафори-жаргонізми, влучність, експресивність, гнучкість яких активно сприяє їхньому укоріненню в мові: *бобри* – інженерний підрозділ (постійно в дії, не сидять на місці, постійно щось будують); *єноти* – десантники (вони такі ж смугасті); *мішки / ведмедики* – танковий підрозділ, який названо на честь талісмана одного з перших танкових підрозділів в АТО – плюшевого ведмедика; аналогічно: *слони* – так ніжно називають курсантів першого курсу (очевидно, що вони голосно тупають та неповороткі) та ін. З-поміж інших неологізмів-жаргонізмів можна назвати словосполучення відправити *на концерт Кобзона*, що має значення померти.

Говорячи про неологізми, зауважимо, що, окрім позначення чогось нового, вони мають здатність посилювати експресію, вираження емоцій тощо. Тому не дивно, що в часи війни більша частина військових нових слів мають негативну конотацію. Висловлюємо думку, що це є небажаним явищем для мови, оскільки її інтелектуальність знижується щодня на певний рівень, лайки й образливі слова стають для населення звичним явищем. Це свідчить про мовну свавільність, бо головне завдання мови – відображати реальність, на яку, на превеликий жаль, не всім і не в усьому вдається вплинути.

Емоційно забарвлена лексика досить часто трапляється в українських ЗМІ, зокрема сленгова назва *колоради* на позначення проросійських сепаратистів в Україні, які мають атрибутику з оранжево-чорними смужками на знак поваги до ордена Святого Георгія. Вкрай зневажливе ставлення українців до загарбників відчувається в загальновідомому слові *орки* на позначення російських загарбників. Так їх називають не лише мирні жителі, а й високопосадовці у своїх зверненнях до громадян. У літературі орками називали армію міфічних істот, які були самітниками з низьким інтелектом, не охайними та не організованими. Українські військові з 2014 року дали російським загарбникам прізвисько *орки*. У цьому контексті можна припустити, що через деякий час це слово може стати кодифікованим на позначення варварських військ [1]. Слово *Z-трофеї* яскраво позначає вкрадені російськими окупантами побутові та коштовні речі.

Отже, російсько-українська війна спричинила період стихійного словотворення, зокрема метафор, що яскраво демонструє актуалізацію загальноновживаної лексики для позначення військових феноменів. На вимогу часу й обставин в українській мові з'являються нові питомі слова, що свідчить про те, що наша мова жива, в активному вжитку й має всі засоби, щоб

SECTION 14.
PHILOLOGIE ET JOURNALISME

відображати реальність. Вихідною базою для нових слів стали поняття «природної» (загальноновживаної) мови та її лексичні одиниці. Вони є продуктом вторинної номінації понять, що пов'язане передусім з подвійним баченням світу: загальним і спеціальним.

На нашу думку, воєнні події в Україні значно розширили українську військову лексику та надали мовознавцям велику кількість матеріалу для досліджень, зокрема українськомовні новини та повідомлення містять удосталь неологізмів для вивчення військової лексики загалом, зокрема – метафор та військових жаргонізмів, емоційно забарвлених одиниць тощо. Останні не є нормою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Кирилюк О.Л. Формування образу захисника інформаційної війни: лінгвокогнітивний аспект Науковий журнал Львівського держ. ун-ту безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис». 2020. №8. С. 90–96.
- [2] Рогальська-Якубов І., Чепелюк Н. Воєнні неологізми на позначення ворога в інтернет-дискурсі. Актуальні питання гуманітарних наук. 2022. Вип. 59. Т.3. С. 101–107.
- [3] Стишов О.А. Стилiстично маркованi лексичнi неологiзми в дискурсі ЗМІ початку ХХІ століття. Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНУ ім. Г.С. Сковороди. 2018. Вип. 47. С. 91–98.
- [4] Цісар Н. Умотивованість вторинних медичних найменувань. Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. К., 2005. Вип. VI. С. 237–240.